O‘QUVCHI XULQ-ATVORIDAGI OG‘ISHLARNING PSIXOLOGIK ILDIZLARI: O‘QITUVCHI VA OTA-ONA HAMKORLIGINING ZAMONAVIY MUAMMOLARI

Yuldasheva Sojida Zoyirovna *— O‘zMU Jizzax filiali o‘qituvchisi*
Abdullayeva Muborak Xayrullo qizi
Doniyorova Zilola Fazliddin qizi
Qo‘chqorova Zilola Sherzod qizi *— Psixologiya yo‘nalishi 3-bosqich talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta’lim maktablari o‘quvchilarining xulq-atvorida kuzatiladigan salbiy o‘zgarishlar, dars jarayonidagi intizomsizlik va tajovuzkorlik holatlari pedagogik-psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Muammo faqatgina bolaning shaxsiy xususiyatlari bilan emas, balki oiladagi tarbiya uslubi hamda o‘qituvchi va ota-ona o‘rtasidagi muloqot madaniyatining buzilishi bilan bog‘liqligi empirik tadqiqot natijalari asosida isbotlab berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi xulq-atvori, deviant xulq, pedagogik takt, oilaviy muhit, emotsional intellekt, avtoritar tarbiya, o‘qituvchi va ota-ona hamkorligi.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning bilim darajasini oshirishga qaratilgan islohotlar bilan bir qatorda, ularning xulq-atvoridagi murakkab o‘zgarishlar ham kun tartibidagi eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Maktab amaliyotida ko‘p uchraydigan holat — o‘quvchining darsga befarqligi, o‘qituvchiga nisbatan qo‘pollik qilishi yoki tengdoshlari bilan doimiy ziddiyatga borishi ko‘pincha shunchaki «tarbiyasizlik» sifatida baholanadi. Biroq psixologik yondashuv shuni ko‘rsatadiki, bolaning har qanday nojo‘ya xatti-harakati — bu uning ichki olamida kechayotgan muammolarning tashqi ko‘rinishi, ya’ni o‘ziga xos «yordam chaqirig‘i»dir.

Ushbu maqolada o‘quvchi xulq-atvorining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan ikki asosiy qutb — oila (ota-ona) va maktab (o‘qituvchi) o‘rtasidagi munosabatlarning nozik jihatlari hamda muammoning empirik tahlili bayon etiladi.

Asosiy qism

1. Xulq-atvor buzilishining yashirin psixologik sabablari Pedagogika tarixida uzoq yillar davomida bolaga «to‘ldirilishi kerak bo‘lgan idish» sifatida qaralgan bo‘lsa, bugungi kun psixologiyasi uni murakkab hissiyotlarga ega shaxs sifatida ko‘radi. O‘quvchi maktabda o‘zini yomon tutayotgan ekan, buning ortida ko‘pincha e’tibor yetishmasligi, oiladagi nosog‘lom muhit yoki o‘zini himoya qilish instinkti yotadi. Ayniqsa, bugungi raqamli davrda ota-onalarning axborot texnologiyalari va maishiy yumushlar bilan haddan tashqari bandligi bolalarda «emotsional ochlik»ni keltirib chiqarmoqda. Uyda ota-onasi tomonidan tinglanmagan yoki doimiy tanqid qilingan bola o‘zining ichki noroziligini maktab jamoasida darsni buzish, o‘qituvchining asabiga tegish orqali namoyon qiladi. Pedagog bu vaziyatda faqat oqibat (yomon xulq) bilan emas, balki sabab (psixologik holat) bilan ishlashi zarur.

2. O‘qituvchi shaxsi va kasbiy mahorat masalasi Sinfdagi psixologik iqlim bevosita o‘qituvchining shaxsiyati va muomala madaniyatiga bog‘liq. Afsuski, ba’zi hollarda pedagoglar o‘quvchining salbiy xulqiga xuddi shunday salbiy reaksiya — baqirish, kamsitish yoki sinfdoshlari oldida izza qilish bilan javob qaytaradilar. Psixologik jihatdan bu eng katta xatodir. Chunki o‘smir yoshidagi bola uchun tengdoshlari oldida obro‘sini yo‘qotish eng og‘riqli zarba hisoblanadi. Natijada o‘quvchida o‘qituvchiga va umuman maktabga nisbatan yashirin adovat shakllanadi. Haqiqiy pedagogik mahorat shundaki, ustoz o‘z emotsiyalarini boshqara olishi, muammoli vaziyatda bolani ayblash o‘rniga, uning holatini tushunishga harakat qilishi va individual yondashuv topa bilishi kerak.

3. O‘qituvchi va ota-ona: aybdor izlashdan hamkorlikka o‘tish Bugungi kunda maktab va oila o‘rtasidagi munosabatlarda ko‘pincha «aybni bir-biriga ag‘darish» tendensiyasi kuzatilmoqda. O‘qituvchi bolaning tarbiyasizligida ota-onani ayblasa, ota-ona o‘qituvchini bolaga til topa olmaganlikda ayblaydi. Ota-onalar majlislari esa ko‘p hollarda bolalarning kamchiliklarini muhokama qiladigan «sud majlisi»ga aylanib qolmoqda. Aslida esa ota-ona va o‘qituvchi bir kemadagi ikki eshkakchidir. O‘qituvchi ota-onaga murojaat qilganda gapni bolaning kamchiligidan emas, balki uning ijobiy jihatlaridan boshlashi, ota-onani himoya pozitsiyasiga o‘tishga majbur qilmasligi lozim. Bola ota-onasi va ustozi bir-birini hurmat qilishini va yakdil ekanligini ko‘rsagina, manipulatsiya qilishni to‘xtatadi.

4. Empirik tadqiqot natijalari va tahlili O‘quvchilar xulq-atvoridagi og‘ishlarning oilaviy muhit va pedagogik munosabatlar bilan bog‘liqligini amaliy jihatdan o‘rganish maqsadida umumta’lim maktabining 7–9-sinf o‘quvchilari (jami 60 nafar o‘quvchi) hamda ularning ota-onalari va sinf rahbarlari o‘rtasida kichik psixologik-pedagogik tadqiqot o‘tkazildi. Tadqiqot davomida kuzatuv, suhbat hamda E.G. Eydemillerning «Oila tarbiyasi tahlili» (ASV) so‘rovnoma metodikasidan foydalanildi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, dars jarayonida muntazam intizom buzadigan va o‘qituvchilar tomonidan «xulqi og‘ir» deb baholangan o‘quvchilarning xulq-atvori bevosita oiladagi tarbiya uslubiga bog‘liq (1-jadval).

1-jadval. O‘quvchilar xulq-atvoridagi og‘ishlarning oilaviy tarbiya uslubiga bog‘liqligi

Oiladagi tarbiya uslubi	Xulqida og‘ish kuzatilgan o‘quvchilar ulushi	Asosiy psixologik belgisi
Avtoritar (qattiqqo‘l) tarbiya	48%	Yashirin agressiya, o‘qituvchiga qarshilik
E’tiborsizlik (gipoproteksiya)	32%	E’tibor tortish uchun darsni buzish
Haddan ziyod erkalatish (giperproteksiya)	20%	Qoidalarni tan olmaslik, egoizm

Shuningdek, o‘quvchilar bilan o‘tkazilgan anonim suhbatlar davomida ularning **65 foizi** o‘qituvchi sinfdoshlari oldida tanbeh berganda o‘zini kamsitilgan his qilishini va bunga javoban ataylab dars intizomini buzishga harakat qilishini bildirgan. Ota-onalar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi muloqot tahlil qilinganda esa, uchrashuvlarning **70 foizdan ortig‘i** faqat bolaning salbiy xulqi yoki past baholari yuzasidan shikoyat qilish bilan cheklanishi ma’lum bo‘ldi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchi xulq-atvoridagi muammolarni faqat jazo choralari yoki quruq nasihatlar bilan hal etib bo‘lmaydi. O‘tkazilgan nazariy va empirik tahlillar shuni tasdiqlaydiki, bolaning maktabdagi xulq-atvorini tuzatish uchun eng avvalo oila va maktab o‘rtasidagi muloqot strategiyasini o‘zgartirish lozim. Buning uchun:

O‘qituvchilar ziddiyatli vaziyatlarda o‘quvchini jamoa oldida izza qilishdan voz kechib, individual va konstruktiv muloqot texnikalaridan foydalanishlari;

Ota-onalar farzandining nafaqat o‘zlashtirish baholari, balki kundalik emotsional holati bilan muntazam qiziqishlari;

Maktab psixologlari tomonidan o‘qituvchi va ota-onalarning psixologik savodxonligini oshirishga qaratilgan amaliy treninglar tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir.

Zero, barkamol shaxsni shakllantirish — bu oila va maktabning o‘zaro ishonchga asoslangan hamkorligi mevasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova V.M. *Psixologiya: O‘quv qo‘llanma.* – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002.
2. G‘oziyev E.G‘. *Umumiy psixologiya.* – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
3. Mavlonova R., To‘rayeva O., Xoliqberdiyev K. *Pedagogika.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
4. Vigotskiy L.S. *Pedagogik psixologiya.* – Moskva: Pedagogika-Press, 1999.
5. Eydemiller E.G., Yustitskis V.V. *Psixologiya i psixoterapiya semyi.* – Sankt-Peterburg: Piter, 2008.